

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

ISSN: 1137-7003

2008

Número 11

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2008

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

ESTUDIOS NEOGRIEGOS

REVISTA CIENTÍFICA
DE LA
SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS

Número 11

2008

SOCIEDAD HISPÁNICA DE ESTUDIOS NEOGRIEGOS
Vitoria-Gasteiz 2008

ESTUDIOS NEOGRIEGOS: Revista científica de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos.
Título abreviado: Estud. Neogriegos – N. 1 (1997) – Granada: Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos,
1997-2001, País Vasco, 2003-2005, Vitoria-Gasteiz, 2009.

Anual

ISSN 1137-7003. Depósito Legal: GR- 82-97

1. Lengua griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas 2. Literatura griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas 3. Civilización griega medieval y moderna – Publicaciones periódicas I. Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos. Publicaciones

807.73/.74 (05) – 877.3/.4 (05) – 008 (495)(05) – 008(495.02)(05)

ESTUDIOS NEOGRIEGOS, publicación científica anual de la Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, acoge trabajos originales e inéditos en forma de artículos, actualizaciones bibliográficas, reseñas y noticias, relacionados con la Grecia medieval, moderna y contemporánea, preferentemente en los ámbitos artístico, filológico, histórico, lingüístico y de traducción.

Quienes deseen enviar originales para su publicación habrán de ser socios de la SHEN. También podrán publicarse trabajos de miembros de la Sociedad Europea de Estudios Neogriegos.

Estudios Neogriegos se edita una vez al año. El plazo de entrega de originales finaliza el día 30 de septiembre. El Comité editorial acusará recibo de la recepción de los originales y se iniciará el proceso evaluador de los trabajos. Todos los trabajos recibidos serán evaluados por al menos dos especialistas en cada materia. Durante el proceso se mantendrá el anonimato tanto de los evaluadores como de los autores. La aceptación o no del trabajo será comunicada al autor en diciembre. Después, a medida que se avance en la composición de la revista, el autor recibirá las galeras de la compaginación para que las devuelva corregidas en el plazo indicado.

La extensión máxima de los trabajos es de 6.000 palabras y tendrán que ir precedidos por el título – en la lengua del artículo y en inglés-, el nombre del autor o autores, y la dirección completa de la institución a la que pertenecen. Todos los artículos incluirán un resumen en la lengua de redacción del artículo y otro en inglés, de un máximo de seis líneas, así como las palabras clave en los mismo idiomas (máximo cinco). Para las reseñas, se recomienda un máximo de 1500 palabras. El número de palabras incluye las notas y la bibliografía utilizada tanto en artículos como en reseñas. La información sobre las normas de publicación se detalla en las páginas finales del volumen.

EQUIPO DE DIRECCIÓN

Directora: Olga Omatos Sáenz (*Universidad del País Vasco*)

Subdirectora: Isabel García Gálvez (*Universidad de La Laguna-Tenerife*)

Secretaria: Alicia Morales Ortiz (*Universidad de Murcia*)

CONSEJO DE REDACCIÓN

Javier Alonso Aldama (*Universidad del País Vasco*), José Antonio Costa Ideias (*Universidade Nova de Lisboa*),

Ernest Marcos Hierro (*Universitat de Barcelona*), Francisco Morcillo Ibáñez (*IES Albacete*),

Encarnación Motos Guirao (*Universidad de Granada*), Manuel Serrano Espinosa (*Universidad de Alicante*),

Penélope Stavrianopulu (*Universidad Complutense de Madrid*).

CONSEJO ASESOR

Miguel Castillo Didier (*Universidad de Santiago de Chile*), Kostas Dimadis (*Freie Universität Berlin*), José Mª Egea (*Universidad del País Vasco*), Hans Eideneier (*Universität zu Köln-Universität Hamburg*), Παναγιώτης Γιαννόπουλος (*Université Catholique de Louvain*), Γιάννης Χασιώτης (*Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*), Ερασμοσθένης Κατωμένος (*Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*), Antonio Melero Bellido (*Universidad de Valencia*), Moschos Morfakidis Filactós (*Universidad de Granada*), Constantino Nikas (*Università degli Studi di Napoli "L'Orientale"*) y Kostas Tsirópulos (*Atenas*).

COMPAGINACIÓN: Isabel García Gálvez / Gracia Rosique Delgado

CORRECCIÓN: Equipo de dirección.

IMPRESIÓN: ALSUR.

SUSCRIPCIÓN Y COMPRA: España y América Latina, 35€; Europa, 40€; Norteamérica 40€.

INFORMACIÓN Y CONTACTO: revista@shen.org.es – guerufi@euskalnet.net – <http://www.shen.org.es>

Apartado postal 2.111. E-01006 Vitoria-Gasteiz. España

Esta publicación se ofrece en intercambio con cualquier otra publicación también periódica que tenga parecidos intereses y cobertura.
El Equipo de dirección no se responsabiliza de las opiniones de los autores de los trabajos.

SUMARIO

Editorial	7
Colin Thubron's <i>Journey into Cyprus</i> ; or a british traveller's literary (re)creation of a new identity for greek-cypriots. <i>Eroulla Demetriou/ José Ruiz Mas</i>	9
El modelo de mujer andrógina en la música <i>rebétika</i> de los años '30 y la restitución simbólica del espacio masculino en el imaginario popular griego. The androgynous woman model in the <i>rebetika</i> songs of the 1930s and the symbolic restitution of masculine space in the greek popular imaginary. <i>Manuel González Rincón</i>	17
Ioanna Tsatsos y la Técnica del Diario. Ioanna Tsatsos and the Technique of the Diary. <i>Maila García Amorós</i>	57
‘El más delicioso lugar que ay en el mundo’: Μια ανέκδοτη ισπανική περιγραφή της Κωνσταντινούπολης του 1631 και ο Έλληνας συντάκτης της. ‘El más delicioso lugar que ay en el mundo’: An Unpublished Spanish Description of Constantinople of 1631 and its Greek Author. <i>Γιάννης Κ. Χασιώτης</i>	69
Προφεμιστική, φεμινιστική και μεταφεμιστική δόμηση της υποκειμενικότητας του αρσενικού και του θηλυκού σε ελληνικά παιδικά και νεανικά κείμενα. Pro-feminist, feminist, and meta-feminist framing of the attitude towards the masculine and the feminine in Greek texts for children and youngsters. <i>Γεώργιος Παπαντωνάκης</i>	89
«Gritos de pasión»: Tres Medeas para Jules Dassin. «A Dream of Passion»: three Medeas for Jules Dassin. <i>Alejandro Valverde García</i>	111
Το ‘σαν’ και το ‘όπως’ στη Νεοελληνική. Επικαλύψεις και παράλληλες σημασίες. ‘San’ and ‘opos’ in modern Greek. Overlapping and parallel meanings. <i>Παναγιώτης Α. Γιαννόπουλος</i>	125

Recensiones	159
-------------------	-----

Vasilis Vitsaxis, *El Mito, punto de referencia en la búsqueda existencial*, (Maila García Amorós). Emmanuil Roídis, *Paseos por Atenas. Ensayos y Estudios históricos*. Traducción de Carmen Vilela. (Olga Omatos Sáenz). José M. Egea, *Λεξικό ιχθύων ελληνο-ισπανικό / ισπανοελληνικό. Diccionario de Ictiología griego-español / español griego* (Maila García Amorós). LEONTARIDI, ELENI, *Los tiempos del pasado del indicativo en español y en griego moderno*, *Biblioteca virtual redELE*, nº 9 (segundo semestre 2008) (Amor López Jimeno). Andreas Karkavitsas, *El Mendigo*, traducción, introducción y notas de Mª Salud Baldrich López y Panayota Papadopulu (Maila García Amorós). *Μιχαήλ Τσερβάντες, Ο επιτήδειος ευγενής δον Κισότης της Μάντσας. Η πρώτη γνωστή ελληνική μετάφραση*, (Santiago Carbonell Martínez). Miguel Cortés Arrese, *Memoria e invención de Bizancio*. (Isabel Cabrera Ramos)

Datos de los colaboradores	175
----------------------------------	-----

Normas de redacción	177
---------------------------	-----

‘EL MÁS DELICIOSO LUGAR QUE AY EN EL MUNDO’:
ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ
ΤΟΥ 1631 ΚΑΙ Ο ΕΛΛΗΝΑΣ ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ ΤΗΣ

I. Κ. Χασιώτης
Universidad de Tesalónica

RESUMEN

Presentación analítica (con extensos fragmentos) del contenido de una descripción («Relación») inédita de Constantinopla, escrita en un castellano italianizado en 1631. El texto, que pertenece a los fondos manuscritos latinos de la Biblioteca Nacional de Madrid (*Ms 2465*), se atribuía hasta la fecha de manera vaga a un autor español o veneciano totalmente ignoto. El autor de este estudio identifica el escritor de la «Relación» con Jorónimo Parontas (Jerónimo Paronda), griego de Nápoles y miembro de una familia de Nauplia, que se estableció por épocas en Constantinopla, Creta, Venecia y Nápoles. Basándose en documentación archivística, el autor traza la carrera de Parontas, investigando también las condiciones que le condujeron a redactar su texto. Paralelamente, el autor, en busca del grado de la originalidad de la «Relación», procede a unas comparaciones del texto de Parontas con descripciones análogas de Constantinopla, escritas en la misma época.

PALABRAS CLAVE: Constantinopla, Biblioteca Nacional, Parontas (Paronda), Nápoles, Nauplia

ABSTRACT

The content and several abstracts of an unpublished description («Relación») of Constantinople, is explicitly described. The text, written in 1631 in an Italianized Spanish language, belongs to section of Latin manuscripts of the National Library of Madrid (*Ms 2465*), and was vaguely attributed to a totally unknown Spanish or Venetian writer. In this study the author identifies him in the person of Ierónunos Parontas (Jerónimo Paronda), a resident of Naples, member of a Greek family from Nauplion, established at times in Constantinople, Crete, Venice, and Naples. On the basis of mainly archival sources, the author gives an outline of Parontas's career. Moreover he searches the relationship of Parontas's «Relación» with similar descriptions of Constantinople of the same period, the conditions which led him to compose his text and the grade of its originality.

KEY WORDS: Constantinople, National Library of Madrid, Parontas (Paronda), Naples, Nauplia.

Στη μνήμη της Πηνελόπης Παπαδοπούλου-Στάθη (1947-2008)

Ήδη από τις πρώτες δεκαετίες μετά την Αλωση κυκλοφορούσαν στη δυτική Ευρώπη ποικίλες περιγραφές της οθωμανικής Κωνσταντινούπολης με πληροφορίες τοπογραφικού, κοινωνικού, πολιτικού και στρατιωτικού χαρακτήρα. Στην ιδίομορφη εκείνη παραγωγή, που άρχισε να αυξάνεται αισθητά κατά τον 16ο και ακόμα περισσότερο κατά τον 17ο αιώνα, η Ισπανία δεν έχει να επιδείξει αξιοσημείωτες επιδόσεις* τα περισσότερα μάλιστα ισπανόφωνα *Turcica* της εποχής εκείνης ήταν κατά κανόνα μεταφράσεις, αποδόσεις ή διασκευές ιταλικών κυρίως

προτύπων¹. Μερικά πάλι αυτοβιογραφικά έργα —όπως π.χ. αυτά που καταγράφουν τις εμπειρίες των Ισπανών αιχμαλώτων στην Κωνσταντινούπολη— δεν είναι πάντοτε αξιόπιστα και ιδιαίτερα κατατοπιστικά². Ως εξαιρέσεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν —για την περίοδο που μας απασχολεί— η τυπωμένη στα 1622 αφήγηση του εξισπανισμένου Σικελού κληρικού Octavio de Sapiencia (Ottavio Sapienza), που έζησε στην οθωμανική πρωτεύουσα δώδεκα χρόνια (1604-1616), τα πρώτα πέντε έγκλειστος και τα επτά ελεύθερος, και η καταγραφή των περιπετειών τού επίσης «cautivo» Diego Galán Escobar (f 1648), η οποία παρέμεινε ανέκδοτη ως το 1913³. Εδώ και μερικά χρόνια η εικόνα αυτή τείνει να αλλάξει κάπως (αλλά χωρίς ουσιώδεις ανατροπές στην αρχική γενική μας εκτίμηση) με έρευνες που φέρνουν στην επιφάνεια ανέκδοτα κείμενα διαφόρων ισπανικών βιβλιοθηκών⁴. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και η γραμμένη στα ισπανικά ανέκδοτη *Relación* («Εκθεση») τής Κωνσταντινούπολης που θα παρουσιάσω συνοπτικά εδώ, η οποία έχει, κατά τη γνώμη μου, ενδιαφέρον όχι μόνο για το περιεχόμενό της, αλλά και επειδή ο συντάκτης της ήταν, όπως θα δείξω πιο κάτω, Έλληνας⁵.

¹ Albert Mas, *Les Turcs dans la littérature espagnole du Siècle d'Or. Recherches sur l'évolution d'un thème*, Παρίσι, Centre de Recherches Hispaniques, 1967, σ. 18 κ.ε. Πρβλ. Alexandra Merle, *Le miroir ottoman: Une image politique des hommes dans la littérature géographique espagnole et française (XVIe-XVIIe siècles)*, Παρίσι, Presses de l'Université de Paris-Sorbonne, 2003, σ. 43-44. Πρβλ. και τα δυο βιβλιογραφικά φυλλάδια (ανατυπώσεις από το *El libro español*) του José Simón Díaz, *Cien fichas sobre los Turcos. I (1498-1617)*, και *II (1618-1650)*, Μαδρίτη, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1959. Σύμφωνα με τον Marcel Bataillon, *Erasmus y España. Estudios sobre la historia espiritual del siglo XVI*, 2η έκδ., Πόλη του Μεξικού, 1966, σ. 672-673, 683, συμπίλημα αποτελεί και το *Viaje de Turquía*, το πιο χαριτωμένο ίσως έργο της ερασμιακής Ισπανίας· βλ. την περιγραφή της Κωνσταντινούπολης στη νεότερη έκδοση του Fernando García Salinero, *Viaje de Turquía (La odisea de Pedro de Urdemalas)*, Μαδρίτη, Cátedra, 1980, σ. 430-432, 485-504.

² Πρβλ. Miguel-Ángel Bunes Ibarra, «Estambul en los relatos de los cautivos españoles de la edad moderna», στο *España-Turquía. Del enfrentamiento al análisis mútuo*, Κωνσταντινούπολη, Instituto Cervantes-Isis, 2003, σ. 115-124. Πρβλ. του ίδιου, «El paisaje de la ciudad de Estambul y del mundo islámico en la literatura española del Siglo de Oro», *Hispania*, 56/192 (1996), σ. 13-27.

³ Otavio de Sapiencia, *Nuevo tratado de Turquía, con una descripción del sitio y ciudad de Constantinopla*, Μαδρίτη, Por la viuda de Alonso Martín, 1622. Το τελικό κείμενο του Diego Galán (που περιέχει μια σύντομη περιγραφή της Κωνσταντινούπολης, όπου ο συγγραφέας έμεινε από το 1590 ως το 1599) θα πρέπει να γράφτηκε μεταξύ 1612 και 1621· βλ. Matías Barchino, *Edición crítica de cautiverio y trabajos de Diego Galán*, Cuenca, Ed. Universidad de Castilla-La Mancha, 2001, σ. 47 (η περιγραφή της Κωνσταντινούπολης στις σ. 149-168). Σύντομες αναφορές Ισπανών συγγραφέων της ίδιας εποχής σε μνημεία τής Κωνσταντινούπολης περιέχει η ενδιαφέρουσα μελέτη του Miguel Cortés Arrese, «Testimonios de la Constantinopla de antaño», στο συλλογικό *Elogio de Constantinopla*, επιμ. Miguel Cortés Arrese, Cuenca, Univ. de Castilla-La Mancha, 2004 [=2005], σ. 111-150.

⁴ Ως δείγμα μόνο παραπέμπω στην αρκετά νεότερη (1788) αξιολογική περιγραφή της οθωμανικής πρωτεύουσας του Federico Gravina (1756-1806), αξιωματούχου του ισπανικού στόλου, που εκδόθηκε σχετικά πρόσφατα: Federico Gravina, *Descripción de Constantinopla*, επιμ. José María Sánchez Molledo, Μαδρίτη, Miraguano Ediciones, 2001.

⁵ Το χειρόγραφο μνημονεύουν οι Mas, *ό.π.*, τόμ. 2, σ. 172-173, Miguel-Ángel Bunes Ibarra,

Το κείμενο της «Έκθεσης» σώθηκε στο Τμήμα Χειρογράφων τής Εθνικής Βιβλιοθήκης τής Μαδρίτης (*Ms 2465*)⁶, και έχει τον εξής μακροσκελέστατο τίτλο που ουσιαστικά μάς δίνει σύνοψη του περιεχομένου, το όνομα του συντάκτη και την ημερομηνία τής σύνταξής του):

Relación de la ciudad de Constantinopla y de las cosas más notabil(es) que ay en ella; y como se crian los emperadores de los Turcos, y moriendo el uno como se entiera con los hijos que hace morir antes de tomar posesión en primer jénito; de donde le bienen las donzelas y pajes que lo sirve(n), y basaes y otros personajes que gobierna(n); que jente de gerra tiene el Gran Turco, salariada en aquella ciudad, con lo que sucedió a sultán Memet en la gerra que hubo en el Emperador y sultán Osmán con el rey de Polonia, y por qual causa el d(ic)ho Osmán ha sido muerto de los janiceros; y quien governa el stado oy, y como se llama(n) los basaes y jenerales de la mar; y que número de galeras puede juntar toda la potencia ottomana con los nombres de los capitanes, digo los bey(s) de las guardias de Arcipélagο; hecha por Ger(óni)mo Paronda, entretenido por Su Mag(esta) d en Náp(ole)s con cargo de la co(r)rispondencia secreta de Levante, en 30 luglio 1631⁷.

Ο Γερόνιμο Paronda δεν είναι ούτε Ιταλός ούτε Ισπανός. Προερχόταν από ελληνική οικογένεια του Ναυπλίου, η οποία -πιθανότατα μετά την κατάληψη της πόλης από τους Οθωμανούς (1540)- μετακινήθηκε προς την Κρήτη, τη Βενετία, την Κωνσταντινούπολη και τη Νεάπολη⁸. Στις 15 Ιουνίου 1546 συναντώ στη Βενετία τον «Dimitri Paronda da Napoli di Romania» και είκοσι χρόνια αργότερα (22 Απρ. 1568) κάποιον «Parandá Apostolo», γιο τού Μιχάλη, επίσης από το Ναύπλιο⁹. Πάντως, τα βέβαια ίχνη της οικογένειας του συντάκτη τής *Relación* αρχίζουν με τον πατέρα του Αντόνιο, που καταγράφεται στα 1591-1592 στους εμπορούς που

«Constantinopla en la literatura española sobre los Otomanos (ss. XVI-XVII)», *Erytheia*, 8/2 (1987), σ. 267, 268, 272, και Merle, *ό.π.*, σ. 99-100,254, θεωρώντας (οι δυο πρώτοι) τον συντάκτη του Ιταλό ή (όπως υποθέτει η τελευταία, αντιγράφοντας την κακή ανάγνωση του Mas «extremeño ?veneciano?») δίπλα στο *entretenido* του «τίτλου») Ισπανό από την Εξτρεμαδούρα!

⁶ Μνεία στο *Inventario General de Manuscritos de la Biblioteca Nacional*, τόμ. 7, Μαδρίτη, Dirección General de Archivos y Bibliotecas, 1963, σ. 447, φάκ. 2465, αριθ. 4, φφ. 129r-147v. Ευχαριστώ θερμά την αγαπητή φίλη και συνάδελφο κ. M^a del Carmen Simón Palmer, ερευνήτρια στο Consejo de Investigaciones Científicas της Μαδρίτης, η οποία φρόντισε να με εφοδιάσει με φωτοτυπία του χειρογράφου.

⁷ Στη μεταγραφή των αποσπασμάτων που θα παρουσιαστούν εδώ έγιναν ελάχιστες επεμβάσεις στη στίξη, τα κεφαλαία και τον τονισμό των λέξεων. Σε παρενθέσεις δηλώνονται οι αναλύσεις των βραχυγραφιών, αλλά και ορισμένες παραλείψεις γραμμάτων και συλλαβών για τις οποίες γίνεται λόγος αμέσως πιο κάτω. Διατηρήθηκε η εναλλακτική χρήση του *b* και *v* (με σιωπηρή γραφή του *v* αντί του *u*), του *c* στη θέση του *ç* (σημ. *z*), του *j* αντί του *g* (και αντίστροφα), και του *s* αντί του *j*.

⁸ Μερικά στοιχεία για την οικογένεια και την ελληνική της προέλευση στη μελέτη μου *Ισπανικά έγγραφα της κυπριακής ιστορίας, Λευκωσία, Κέντρο Επιστ. Ερευνών*, 1972, σ. 32-34.

⁹ C. N. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, τόμ. 8, Παρίσι 1888, σ. 419, τόμ. 9 (1890), σ. 121.

δραστηριοποιούνταν μεταξύ της Βενετίας και της οθωμανικής πρωτεύουσας¹⁰. Ο Αντώνιος Παρόντος εγκαταστάθηκε για αρκετά χρόνια στην Κωνσταντινούπολη, όπου γεννήθηκε στα 1593 και ένας τουλάχιστον από τους τρεις γιους του, ο Λουΐζος¹¹ (οι άλλοι δυο ήταν ο Ιάκωβος και ο Ιερώνυμος, ο Γερόνιμο της *Relación*)¹².

Τα περισσότερα, ωστόσο, από τα διαθέσιμα, στοιχεία για τον Αντώνιο και τον γιο του Ιερώνυμο Παρόντα δεν συνδέονται με το εμπόριο, αλλά με την κατασκοπευτική τους δράση για λογαριασμό των Ισπανών στην Κωνσταντινούπολη. Η στρατολόγηση του Αντωνίου έγινε με δική του πρωτοβουλία μετά από συνεννόηση με τον Κύπριο Ιάσονα Βουστρώνιο, με τον οποίο ταξίδεψε γι' αυτό το σκοπό στην Ισπανία το καλοκαίρι του 1600¹³. Το φθινόπωρο της ίδιας χρονιάς ο Φίλιππος Γ' (1598-1621), εκτιμώντας τη μεγάλη εμπειρία του Αντωνίου Παρόντα στα τουρκικά πράγματα και την μακρόχρονη παραμονή του στην οθωμανική πρωτεύουσα, αποφάσισε να τον εντάξει στο εκεί ισπανικό κατασκοπευτικό δίκτυο, με

¹⁰ Φάνη Μαυροειδή, *Ο Ελληνισμός στο Γαλατά (1453-1600). Κοινωνικές και οικονομικές πραγματικότητες*, Ιωάννινα, Πανεπ. Ιωαννίνων, 1992, σ. 195 (πίνακας του 1591, όπου σημειώνεται και ο ευρισκόμενος στη Βενετία Χριστόφορος Παρόντας), και Alberto Tenenti, *Naufrages, corsaires et assurances maritimes à Venise, 1592-1609*, Παρίσι, S.E.V.P.E.N/École Pratique des Hautes Études, 1959, σ. 83 (1592)· πρβλ. *αυτόθι*, σ. 21, 498, όπου αναγραφή του επίσης εμπορευόμενου «Antonio Pironida» (Μάιος 1607). Ως «cretense» τον χαρακτηρίζει βενετική πηγή του 1607 (Archivio di State di Venezia-Consiglio dei X, φάκ. 29, χ.α., 2 Σεπτ. και 1 Οκτ. 1607), αλλά ως «griego, natural de Nápoles de Romanía» ή απλώς «griego» αναφέρεται σε ισπανικά έγγραφα βασισμένα σε δικά του υπομνήματα: Archivo General de Simancas - Sección de Estado, φάκ. [=στο εξής: AGS-E] 1594, αριθ. 33 (13 Οκτ. 1600), αριθ. 679, και AGS-E 1955, χ.α. (Μαδρίτη, 4 Σεπτ. 1600), και E 1714, χ.α. (Μαδρίτη, 21 Σεπτ. 1607). Τις εμπορικές του δραστηριότητες στην Κωνσταντινούπολη εξαιρεί επίσης ισπανική πηγή της 6 Ιουνίου 1601: «Antonio Paronda... era hombre de bien i que sabría hazer qualquiera cosa, i que en esta inteligencia serviría mejor que otro, por ser un mercader hazendado i vivir de asiento en Constantinopla» (Χασιώτης, *Ισπανικά έγγραφα*, σ. 33).

¹¹ Σύμφωνα με το βιογραφικό του «venetiano» (Βενετού υπηκόου) Λουΐζου Παρόντα, μαθητή για ένα διάστημα στο ελληνικό κολλέγιο του Αγίου Αθανασίου της Ρώμης: Ζ. Ν. Τσιρπανλής, *Το Ελληνικό Κολλέγιο της Ρώμης και οι μαθητές του (1576-1700)*, Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1980, σ. 353-354, 769, όπου αναφέρεται και ένα ακόμα μέλος της ίδιας προφανώς οικογένειας, ο γεννημένος στην Κρήτη στα 1579 Εμμανουήλ Παρόντος, «da Malvasia [!] et Romanía», τρόφιμος επίσης του ιδρύματος (ως τον Ιούνιο του 1597). Ως το Μάιο του 1611 ο Λουΐζος βρισκόταν ακόμα στο ελληνικό κολλέγιο, σύμφωνα τουλάχιστον με μαρτυρία του πατέρα του Αντωνίου (AGS-E 1106, αριθ. 153, Νεάπολη, 25 Μαΐου, και E 1997, χ.α., Μαδρίτη, 7 Ιουν. 1611: «Luis de Paronda, que hasta agora se ha criado en un colegio en Roma»).

¹² Πληροφορίες για τον Ιάκωβο, που, μετά την εγκατάσταση της οικογένειας στη Νεάπολη, υπηρέτησε ως «consiller de las galeras de la esquadra del reyno de Nápoles», μας δίνει υπόμνημά του προς την ισπανική κυβέρνηση του 1620 (AGS-E 1689, χ.α., 8 Ιουν. 1620). Ο Ιερώνυμος γεννήθηκε μάλλον στη Βενετία: AGS-E 1948, αριθ. 227 (17 Φεβρ. 1615: «Jerónimo Paronda, de nación veneçiano»), και E 1949, αριθ. 195 (20 Οκτ. 1613: «naturale di quella città» [της Βενετίας]).

¹³ Χασιώτης, *Ισπανικά έγγραφα*, σ. 29 κ.ε. Πρβλ. του ίδιου, *Πηγές της κυπριακής ιστορίας από το ισπανικό αρχείο Simancas: Από τη μικροϊστορία της κυπριακής Διασποράς κατά τον ΙΣΤ' και ΙΖ' αιώνα*, Λευκωσία, Κέντρο Επιστ. Ερευνών, 2000, σ. 44-53, 92.

αποστολή «la inteligencia secreta de la Puerta del Turco»¹⁴. Η δραστηριότητα του (για την οποία εισέπραττε, έστω και περιστασιακά, το καθόλου ευκαταφρόνητο ποσό των 30 σκούδων το μήνα) άρχισε τον επόμενο χρόνο και κράτησε επτά χρόνια: Την άνοιξη του 1607, μετά την αποκάλυψη του ρόλου του από κάποιον άλλον κατάσκοπο (descubierto por una espía), αναγκάστηκε να καταφύγει στη Νεάπολη, όπου τον ακολούθησε και η οικογένειά του¹⁵. Όπως ανέφερε ο Ιερώνυμος, ο ίδιος, η μητέρα του, η σύζυγός του, οι δυο άλλοι αδελφοί του και μια ακόμα γυναίκα σώθηκαν τότε χάρη στη σωτήρια παρέμβαση του Γάλλου πρεσβευτή¹⁶.

Ο Ιερώνυμος επίσης ισχυρίστηκε ότι εργαζόταν κι αυτός στο κατασκοπευτικό δίκτυο των Ισπανών στην Κωνσταντινούπολη¹⁷. Πάντως, η «επίσημη» ένταξή του στην υπηρεσία αυτή (με μηνιαίο μισθό 25 σκούδων) έγινε μετά την εγκατάστασή του στη Νεάπολη, οπότε και εξελίχθηκε σε πολυπράγμονα πληροφοριοδότη του αντιβασιλιά για ζητήματα της οθωμανικής Ανατολής. Ας σημειωθεί ότι κατά την ίδια περίοδο ο Παρόντος πρόσφερε ανάλογες υπηρεσίες και σε άλλους χρημα-

¹⁴ AGS-E 1955, χ.α. (Μαδρίτη, 4 Σεπτ. 1600): «por la mucha experiencia que tiene de las cosas de Constantinople y estado en que al presente están las del Turco y aver residido mucho tiempo en aquellas partes»· πρβλ. AGS-E 1594, αριθ. 33 (13 Οκτ. 1600), και Χασιώτης, *Ισπανικά έγγραφα*, σ. 29-34. Για την ελληνική συμμετοχή στις πρώτες φάσεις της οργάνωσης των ισπανικού κατασκοπευτικού δικτύου βλ. Giovanni K. Hassiotis, «Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui Turchi per gli Spagnoli nel sec. XVI», *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI)*, επιμ. Α. Pertusi, τόμ. 1, Φλωρεντία, 1977, σ. 117-142.

¹⁵ AGS-E 1718, χ.α. (3 Δεκ. 1610)· πρβλ. και AGS-E 1958, χ.α. (16 Νοεμβρ. 1610). Οι πηγές αντιφάσκουν σχετικά με την είσπραξη του μισθού του Αντωνίου: στο E 1997, χ.α. (Μαδρίτη, 7 Ιουν. 1611), αναφέρεται ότι, «según parece por sus papeles», υπηρέτησε στην Κωνσταντινούπολη «sin salario ninguno muchos años», ενώ στο E 1671, χ.α. (14 Ιουν. 1614), ότι επί 14 χρόνια εισέπραττε 30 σκούδα «de entretenimiento al mes en Nápoles por vía de gastos secretos».

¹⁶ AGS-E 1616, χ.α. (Νεάπολη, 18 Δεκ. 1607) και E 1616, χ.α. (Μαδρίτη, 19 Απρ. 1608). Με τη σύζυγό του Μπενεντέτα Schiati ο Ιερώνυμος απέκτησε δυο αγόρια (από τα οποία το ένα ονομαζόταν Γάσπαρης) και δυο κορίτσια (AGS-E 1686, χ.α., 2 Ιουν. 1616: «con dos hijos y una hija donzella de 14 años», αλλά στο E 1881-253, Castelnovo, 18 Αυγ. 1618: «tre figli e doj figlie»), Ο Γάλλος πρεσβευτής ήταν μάλλον ο Jean de Gontaut Biron, βαρόνος de Salignac, ο οποίος λέγεται ότι κατά τη θητεία του στην Κωνσταντινούπολη (1605-1610) κατάφερε να σώσει από την αιχμαλωσία πάνω από 900 άτομα· εξάλλου, ο διάδοχός του Achille de Harlay-Sancy (που μιμήθηκε τον Salignac στην απελευθέρωση και τη φυγάδευση αιχμαλώτων) έφτασε στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1611· βλ. Clarence Dana Rouillard, *The Turk in French History, Thought, and Literature (1520-1660)*, Παρίσι, Boivin, 1940 (επανεκδοση: Νέα Υόρκη, AMS, 1973), σ. 142-143, 146-149. Στον Salignac όφειλε τη απελευθέρωσή του και ο Sapiencia (*Nuevo tratado*, φ. 7r) και όχι όπως πιστεύει η Elisabetta Borromeo (*Voyageurs occidentaux dans l'empire ottoman, 1600-1644*, τόμ. 2, Παρίσι, Maisormeuve & Larose, 2007, σ. 269) στον διάδοχό του Achille de Harlay, βαρόνο Sancy. Πρβλ. Johann Strauss, «Aux bords du ‘Canal de la mer Noire’». Les années constantinopolitaines du père Otavio Sapiencia (1604-1616)», *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Ααμψούντα, S:onomie Matbaa ve Yaymevi, 1990, σ. 526-538.

¹⁷ Το ίδιο περίπου ισχυρίστηκε και ο αδελφός του Ιάκωβος για τον εαυτό του, σε μια προσπάθεια να εμφανίσει τις δραστηριότητες αυτές ως οικογενειακή υπόθεση (AGS-E 1689, χ.α., 8 Ιουν. 1620).

τοδότες: στην Αγία Έδρα και, για κάποιο διάστημα, και στη Βενετία¹⁸. Τελικά, μερικές άστοχες ενέργειες του, που αφορούσαν την οργάνωση διαφόρων επαναστατικών κινημάτων στην Αλβανία και την Ήπειρο, προκάλεσαν τις αντιδράσεις αρχικά του κόμητα Orazio Turriani, στενού συνεργάτη τού αντιβασιλιά, και στη συνέχεια των Ελλήνων της Νεάπολης που ασχολούνταν υπεύθυνα και για πολλά χρόνια με τα εμπιστευτικά αυτά ζητήματα¹⁹. Οι κατήγοροί του, αφού τον κατήγγειλαν για επιπολαιότητα ή ακόμα και για διπροσωπία (*spia doppia*), κατάφεραν να τον στείλουν για πολλούς μήνες στις φυλακές τού Castelnuovo της Νεάπολης²⁰.

Οι περιπέτειές του (που, ας σημειωθεί, δεν ήταν σπάνιες στον ιδιόμορφο κόσμο των κατασκόπων της εποχής)²¹ δεν εμπόδισε τον Ιερώνυμο να ανακτήσει και πάλι τη θέση του²². Το καλοκαίρι μάλιστα του 1623, αφού πρώτα αναμίχθηκε ενεργά στην

¹⁸ Δείγμα των πληροφοριών του προς την Αγία Έδρα σχετικά με την Κωνσταντινούπολη στην Biblioteca Apostolica Vaticana, κώδ. *Barberinus latinus*, αριθ. 7816, φφ. 8r-8v, 10r-10v (10 Ιουλ. 1621 και 26 Ιαν. 1622). Προσφορά ανάλογων υπηρεσιών του και προς τη Γαληνότητα (έναντι 100 σκούδων) αναφέρεται σε έκθεση της 26 Ιουλίου 1622 του Βενετού «residente» στη Νεάπολη Pietro Vico, όπου ο Ιερώνυμος χαρακτηρίζεται ως «capo delle spie in Levante, già devotto alia Repubblica, ma scoperto da lui ora per spia doppia»: Amelia Zambler, «Contributo alla storia della congiura spagnuola contro Venezia», *Nuovo Archivio Veneto*, 11 (1896), σ. 101.

¹⁹ Στις 20 Οκτωβρίου 1613 ο Turriani κατήγορησε τον Παρόντα ως «huomo pemitioso a questi trattati, inquieto et doppio, et per quanto è fama publica et intendo, ne scrive fuora a diversi principi quanto passa, et mi dona a credere che così sia, che dalla matina alla sera sta quasi sempre nel Palazzo [του αντιβασιλιά] a veder e osservare li andamenti di quanti vengono a trattare, con quali procura pigliare amistà...» (AGS-E 1949, αριθ. 195). Στις 17 Φεβρουάριου 1615 οι αποκαλούμενοι στις ισπανικές πηγές της εποχής «embajadores griegos» (δηλ. οι Κωνσταντίνος Ποστέλνικος, Μανουήλ Ηγούμενος, Σταύρος Αψαράς και Σκαρλάτος Μάτσας: José M. Floristán Imízcoz, *Fuentes para la política oriental de los Austrias. La documentación griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*, τόμ. 1, Διδακτ. διατρ., Universidad de León, 1988, σ. 6 κ.ε.) κατήγγειλαν τον Ιερώνυμο Παρόντα, «de nación veneciano», ότι συνεργαζόταν κρυφά με τους Οθωμανούς, χρησιμοποιώντας ως συνδέσμους δυο εξισλαμισμένους θείους του στην Κωνσταντινούπολη (AGS-E 1948, αριθ. 227).

²⁰ Τον Ιούνιο του 1616 (AGS-E 1686, χ.α., 2 Ιουν. 1616) η γυναίκα του Ιερωνύμου, Μπενεντέτα Schiati (Squiatina), ζήτησε από τον βασιλιά την αποφυλάκιση του συζύγου της, που επί έναν χρόνο κρατούνταν «en un criminal del Castelnuovo». Δυο χρόνια αργότερα ο Ιερώνυμος, σε υπόμνημά του προς τον βασιλικό γραμματέα Antonio de Aróstegui, αποκρούει τις κατηγορίες ότι δήθεν ήταν «spia doppia», δι-αμαρτύρεται γιατί ο (αντιβασιλιάς της Νεάπολης στα 1610-1616) κόμης de Lemos έφτασε στο σημείο «per sospeto» να φυλακίσει για ένα διάστημα και τον αδελφό του (Λουίζο), αλλά εκφράζει την αισιοδοξία του ότι, τώρα που μεταφέρθηκε από τους ποινικούς στην πτέρυγα των αστικών αδικημάτων (al civil), θα αποδείξει την αθωότητά του, να ελευθερωθεί και μάλιστα να αποζημιωθεί «da Sua Eccellenza per li travagli patiti innocentemen-te» (AGS-E 1881, αριθ. 253, Castelnuovo, 18 Αυγ. 1618).

²¹ Πρβλ. Χασιώτης, *Πηγές της κυπριακής ιστορίας*, σ. 41, 161-163. Οι επιμέρους περιπτώσεις (του τέλους του 16ου αιώνα), που συνδέονται με την οθωμανική Ανατολή, αναφέρονται περιστασιακά και με αρκετά λάθη στο βιβλίο των Carlos Carnicer και Javier Marcos, *Espías de Felipe II. Los servicios secretos del imperio español*, Μαδρίτη, Esfera de los Libros, 2005, σ. 111-112, 345-348.

²² AGS-E 1689, χ.α. (8 Ιουν. 1620), όπου ο Ιάκωβος Παρόντος, «consiller de las galeras de la esquadra del reyno de Nápoles», αναφέρει ότι ο αδελφός του Ιερώνυμος υπηρετεί «en las cossas secretas de Levante, como lo hacía su padre».

περιβόητη —και αμφιλεγόμενη— αντιβενετική συνωμοσία του τότε (1616- 1620) αντιβασιλιά της Νεάπολης δούκα Osuna και σε ένα σχεδιαζόμενο ισπανικό πραξικόπημα στην Κέρκυρα²³, κατηγορήθηκε για δεύτερη φορά για διπλοπροσωπία και κλείστηκε, και πάλι με τον αδελφό του Λουΐζο, στη φυλακή. Αλλά ο εγκλεισμός τους δεν κράτησε πολύ: ο Ιερώνυμος επέστρεψε σύντομα στον ρόλο του έμμισθου πληροφοριοδότη που είχε και παλιότερα²⁴. Επιπλέον, από το 1628 άρχισε τις προσπάθειες για την ένταξη στην ίδια υπηρεσία (en el mismo mando) και του γιού του Γάσπαρη, ώστε να συνεχιστούν και στην τρίτη γενιά οι δραστηριότητες που είχε αρχίσει μια περίπου τριακονταετία νωρίτερα ο Αντώνιος Παρόντας²⁵.

Σ’ αυτήν ακριβώς την περίοδο ο Ιερώνυμος συντάσσει και την «Εκθεσή» του. Η μορφή του τίτλου της *Relación* και η θεματική κατάταξη των περισσότερων κεφαλαίων της αντιστοιχούν, ως ένα βαθμό, στη δομή που εμφανίζουν αρκετά προγενέστερα ή και σύγχρονα έργα που περιγράφουν επίσης την οθωμανική πρωτεύουσα. Ωστόσο, θεωρώ απίθανο ο Παρόντας να προόριζε το πόνημά του για δημοσίευση- το ετοίμασε για να το χρησιμοποιήσει σε κάποια κρατική υπηρεσία ως τεκμήριο της καλής πληροφόρησης που είχε για την Κωνσταντινούπολη και τα τουρκικά πράγματα γενικότερα. Αλλιώς ο συντάκτης του κειμένου αυτού δεν θα αναφερόταν ανοιχτά στην έμμισθη θέση που κατείχε στη Νεάπολη (*entretenido por Su Magestad en Nápoles con cargo de la correspondencia [sic] secreta de Levante*) ούτε θα το άφηνε με τις γλωσσικές και άλλες τεχνικές ατέλειες που, όπως θα δούμε, το χαρακτηρίζουν. Δυστυχώς, δεν έχω εντοπίσει το διαβιβαστικό με το οποίο υποβλήθηκε, ώστε να αναζητήσω τον αποδέκτη του²⁶. Όπως κι αν

²³ Για την ελληνική εμπλοκή στη «συνωμοσία», βλ. I. K. Hassiotis, «Spanish Policy towards the Greek Insurrectionary Movements in the Early Seventeenth Century», *Actes du He Congrès Intern, des Etudes du Sud-est Européen*, τόμ. 3, Αθήνα 1978, σ. 320-323. Γενικά για τη συνωμοσία του Osuna βλ. τη σχετικά πιο πρόσφατη μελέτη του Luis M. Linde, *Don Pedro Girón, duque de Osuna. La hegemonía española en Europa a comienzos del siglo XVII*, Μαδρίτη, Encuentro, 2005, σ. 135 κ.ε., 163 κ.ε., όπου όμως λείπουν εντελώς αναφορές σε Έλληνες συνεργάτες του αντιβασιλιά της Νεάπολης.

²⁴ Zambler, «Contributo», σ. 106-108 (με γενικές πληροφορίες για την ανάμιξη στην υπόθεση εκείνη και της αδελφής του Παρόντα, η οποία είχε στο μεταξύ μεταγκατασταθεί στη Βενετία) και 110-115. Πρβλ. AGS-E 3710, χ.α. (Μαδρίτη, 8 Ιουνίου 1630: ο Ιερώνυμος «por la plática las inteligencias que tiene en Lebante y Constantinopla va continuando siempre lo mismo, reconociendo también las personas que vienen de aquellas partes, como las que se embían de Nápoles a tomar noticia y reconocer las armadas y hazer otra diligencia»).

²⁵ Οι προσπάθειες είχαν θετικό αποτέλεσμα: τον Ιούνιο του 1630 ο Γάσπαρης προσλήφθηκε με μηνιαίο μισθό 6 σκούδων για να προσφέρει τις ίδιες υπηρεσίες με τον πατέρα του («en reconocer las personas que vienen de aquellas partes, como también las que se embían de allí a tomar lengua y reconocer las armadas y hazer otras diligencias ymportantes»): AGS-E 3707, χ.α. (Μαδρίτη, 19 Αυγ. 1628), E 3710, χ.α. (Μαδρίτη, 8 Ιουνίου 1630= E 1884, αριθ. 195).

²⁶ Ο φάκελος Ms 2465 δεν συγκροτήθηκε με έγγραφα συγκεκριμένης προέλευσης, αλλά με ετερόκλητο υλικό, που αναφέρεται μάλιστα σε κάπως μεταγενέστερα γεγονότα. Οποσδήποτε, ο τρόπος με τον οποίο χαρακτηρίζεται στην κατακλείδα ο αποδέκτης της *Relación* (*Vuestra Señoría*) δείχνει

έχουν τα πράγματα, από τη σύγκριση της γραφής τής *Relación* με άλλα ενυπόγραφα έγγραφα του Ιερώνυμου Παρόντα προκύπτει ότι έχουμε να κάνουμε με ιδιόγραφο.

Η γλώσσα του χειρογράφου είναι η ισπανική (καστιλιανική) της εποχής, αλλά γραμμένη με τρόπο άτεχνο και ατημέλητο. Η αφήγηση είναι ξερή και παρατακτική. Η χρήση του πρώτου προσώπου είναι διακριτική: ουσιαστικά γίνεται μόνο όταν ο συντάκτης παραπέμπει σε όσα έχει ήδη αναφέρει ή πρόκειται να αφηγηθεί στη συνέχεια²⁷. Το σχεδόν υπηρεσιακό ύφος το υπογραμμίζει κάθε τόσο και η χρήση του «*dicho*» (το εν λόγω), ιδιαίτερα για την Κωνσταντινούπολη (*dicha ciudad*). Ουσιαστικά δεν υπάρχουν γλωσσικές ή πραγματολογικές αλλαγές και διορθώσεις²⁸. Τα λάθη στην ορθογραφία και τη σύνταξη είναι αρκετά (με συνηθέστερη τη χρήση του *en* αντί του *de* και του τρίτου ενικού σε ρήματα με πολλά υποκείμενα, την παράλειψη του *s* και γενικά των καταλήξεων πληθυντικού). Ο Παρόντας καταφεύγει συχνά σε ιταλικές λέξεις και εκφράσεις, διολισθαίνοντας σε σολοικισμούς²⁹. Παρ' όλα αυτά, η γραφή, αλλά και το αφηγηματικό ύφος του κειμένου δείχνουν συντάκτη με σχετικά καλή ιταλική μόρφωση. Το γεγονός αυτό δεν αίρει την έλλειψη φροντίδας και γενικά τις γλωσσικές και, κυρίως, τις δομικές αδυναμίες τής *Relación*. Είναι ενδεικτικό ότι τα ζητήματα που τίγονται ή αναλύονται, ακόμα και όταν θεματικά αποτελούν χωριστές ενότητες, διαδέχονται το ένα το άλλο μέσα στο ίδιο κεφάλαιο χωρίς καμιά διάκριση ούτε καν με χωριστή παράγραφο. Τέλος, το 18φυλλο χειρόγραφο αριθμήθηκε κατά φύλλα όχι από τον Παρόντα, αλλά από τους αρχειονόμους, και μάλιστα ως συνέχεια του προηγούμενου (και εντελώς άσχετου) εγγράφου τού φακέλλου.

Η *Relación* είναι χωρισμένη σε 15 κεφάλαια, άνισα κατά την έκτασή τους: τα μεγαλύτερα απλώνονται σε 3 φύλλα των 29-31 στίχων, τα μικρότερα σε 10-15

ότι αυτός δεν ήταν υψηλός αξιωματούχος, αλλά πιθανότατα ένας από τους γραμματείς τού βασιλικού Συμβουλίου (*Consejo de Estado*), οι οποίοι όμως κατά την περίοδο του Φιλίππου Δ' (1621- 1665) λειτουργούσαν πια ως απλοί διοικητικοί υπάλληλοι.

²⁷ *Relación*, φφ. 133r (que e nombrado arriba... y haun que podría dezir mucho mas, acavo este discurso y diré), 141r (diré lo que sucedió), 142r (que e nombrado), 146v (más adelante diré), 147v (lo que me ha parecido más corioso de hazer saver a V.S. con remitirme a mejor juycio de estas personas).

²⁸ Η μοναδική διαγραφή αφορά την λανθασμένη επανάληψη της φράσης «*los grandes de la Corte*» (*Relación*, φ. 142r, στίχ. 3-4).

²⁹ Δείγματα ιταλισμών (εντός παρενθέσεων στα ορθά ισπανικά): *da* (*de*), *fitime* (*rio*), *ma* (*pero*), *penisolar* (*peninsular*), *re* (*rey*), *sete* (*siete*)· κακού χωρισμού λέξεων: *al manecer* (*amenecer*), *en castrada*, *en cima*· αδόκιμη ή λανθασμένης μορφής λέξεων: *alguzies* (*alguaciles*), *circuido* (και μερικές φορές και το ορθό *circuito*), *colimnas* (*colinas*), *corros* (*cueros*), *disdocho* (*dieciocho*), *edeficio* (*edificio*), *legumes* (*legumbres*), *quba*, *qubierta* (*cuba*, *cubierta*), *pruevas* (*proas*)· σολοικισμών: *cada una dellas su nombre*, *mucho edeficio deferente*· γραμματικών λαθών: *de Dios Padres*, *deferente* (*diferentes*) *una de otra*, *es quattros horas del dia*, *lo para ellas necessarios*, *fabricadas con mucho edeficio* (*edificio*), *quattros leguas*, *quattros puertas* κλπ. Σε μερικά από τα λάθη του Παρόντα μπορεί κανείς να διακρίνει και αχνές ελληνικές επιδράσεις, όπως π.χ. στα: *jesuites* (*jesuitas*), *Caramanioti* (*Caramaniota*) κ.ά.

στίχους. Παρά τις θεματικές αλληλεπικαλύψεις στα επιμέρους κεφάλαια, μπορούμε να ταξινομήσουμε χονδρικά το περιεχόμενό τους σε έξι ενότητες: Η πρώτη δίνει συνοπτικά την τοπογραφική εικόνα της Κωνσταντινούπολης, με έμφαση στην Αγία Σοφία, τη σκεπαστή αγορά (*Besisteno*) και, κυρίως, τα συγκροτήματα και τα ενδιατήματα του σεραγιού (κεφ. 1-2, 4, 7) · η δεύτερη περιγράφει τη διαβίωση, τα αξιώματα και γενικά το ρόλο των διαφόρων ομάδων που δρούσαν στο σουλτανικό περιβάλλον (κεφ. 5-6, 12) · η τρίτη αναφέρεται στην οργάνωση των ποικιλώνυμων στρατιωτικών σωμάτων της Αυτοκρατορίας και τη ζωή των ανδρών και των αξιωματούχων τους (κεφ. 8, 13)· η τέταρτη παρέχει πληροφορίες για τις διαδικασίες σύγκλησης του Διβανίου (*Diván*) και των ακροάσεων των ξένων πρεσβευτών (κεφ. 9) · η πέμπτη καταγράφει τις καθιερωμένες τελετουργίες με τις οποίες συνδέονταν η ζωή, αλλά και ο θάνατος των Οθωμανών ηγεμόνων (κεφ. 11, 14) · η έκτη, τέλος, αφηγείται τις συνθήκες κάτω από τις οποίες πραγματοποιήθηκε η άνοδος στον θρόνο των πέντε σουλτάνων της περιόδου μεταξύ του 1595 και της χρονιάς που συντάχθηκε η *Relación* (κεφ. 14-15), με πιο πρόσφατο γεγονός την εκστρατεία του μεγάλου βεζίρη (1628-1631) Ekrem Hüsrev Pasa εναντίον των Περσών³⁰.

Οι αναφορές του Παρόντα στους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και γενικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας είναι ελάχιστες και περιστασιακές· υποβαθμισμένα είναι επίσης όσα γράφει για την ελληνορθόδοξη εκκλησία και τον Οικουμενικό Πατριάρχη³¹, σε σύγκριση μάλιστα με τα στοιχεία που παραθέτει -προτάσσοντάς τα— για τις εκκλησίες των Λατίνων στο Πέραν:

Hay siete iglesias de latinos, Nuestra Señora, officiada de frayles zoccolantes, Santo Fran(cis)co de conventuales, Santo Pietro de dominicanos, Santo Georgio de los mismos, Santo Benedito de jesuites, los quales ha pocos años que han ydo, y fue por entercesión de la Ser(eníssi)ma Reyna de Francia, la qual le da cada año dos mil escudos para el gaste; hay también Santo Ant(oni)o y Santo Sevastián, la sestay otra officiada da los frayles conventuales, los mismos que tiene(n) a cargo la iglesia || [133r] de S(an)to Fran(cis)co, en las quales se hazen todas las ceremonias que se hace en Cristiandad de Natividad y Resorecion, sin que los turcos se den

³⁰ *Relación*, φ. 127r (y hoy día gobierna [ο Μουράτ Δ', 1623-1640] y tiene por primer vessir a Cosrefi Bassa, de nación albanese, de edad de 50 años, que haora se alia con el ejército contra el Persiano). Η απουσία αναφορών στην αποτυχημένη επιχείρηση του μεγάλου βεζίρη εναντίον της Βαγδάτης, το Δεκέμβριο του 1630, αποτελεί, νομίζω, *terminum ante quem* για τα αναγραφόμενα γεγονότα· για την εκστρατεία εκείνη βλ. Stephen H. Longrigg, *Four Centuries of Modern Iraq*, Λονδίνο, Oxford University Press, 1925, σ. 56-68.

³¹ Η υποβάθμιση οφείλεται σε δυο λόγους: στο γεγονός ότι το κείμενο απευθύνεται σε αποδέκτη Ισπανό καθολικό, αλλά και στην απομάκρυνση του Παρόντα από την ελληνορθόδοξη κοινότητα της Νεάπολης, προπάντων όταν, όπως ισχυρίστηκε η γυναίκα του, φυλακίστηκε εξαιτίας «de las continuas prosecuciones le han hecho griegos por no serbir a V(uestra) Mag(esta)d en dichas materias por sus intereses»: AGS-E 1686, χ.α. (2 Ιουν. 1616), και E 1688, χ.α. (Νεάπολη, 23 Φεβρ. 1618). Για τις κακές σχέσεις του Παρόντα με τους συμπατριώτες του στη Νεάπολη βλ και την πιο πάνω σημ. 19.

fastidio; y para ellas Su Santidad cada tres años embia vicario patriarcal y firayles. Hay también muchas iglesias de griegos, como en la ciudad de Costantinopla³², a dove reside el Patriarca dellos, el qual hazen [!] los obispos y arcobispos griegos, y mediante pecunia el Gran Turco le da l'esequatur, y se algún otro le offrece más dineros, le quita el cargo³³.

Ο Παρόντας δεν αρκέστηκε στην μνήμη και στις αναμφισβήτητες προσωπικές γνώσεις του για την Κωνσταντινούπολη και την Οθωμανική Αυτοκρατορία γενικότερα για να συντάξει την *Relación* του· συμβουλευτήκε και άλλες πηγές. Οι περισσότερες π.χ. πληροφορίες για την τοπογραφία της Κωνσταντινούπολης, για τον ρόλο των προσώπων που ζούσαν στο σεράι και γενικά στο περιβάλλον του σουλτάνου, αλλά και για τα καθήκοντα των διαφόρων ανώτατων αξιωματούχων της οθωμανικής διοίκησης, είχαν ήδη καταγραφεί σε αρκετά προγενέστερα έργα³⁴. Αλλά ο συντάκτης τής *Relación* είχε τη δυνατότητα να αντλήσει πρόσθετες πληροφορίες και από σύγχρονες πηγές. Τα κείμενα π.χ. τού Βενετού βαΐλου στην Κωνσταντινούπολη (1604-1608) Ottaviano Bon (1551-1622) ήταν προσβάσιμα στη χειρόγραφη μορφή τους πριν από την έκδοσή τους, όπως φαίνεται από την αξιοποίησή τους από δυο τουλάχιστον πρόσωπα που βρισκόταν τότε στην οθωμανική πρωτεύουσα, τον

³² Οι Έλληνες διέθεταν ακόμα τότε στην Κωνσταντινούπολη πάνω από 30 ναούς· Robert Mantran, *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle. Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, Παρίσι, Adrien Maisonneuve, 1962, σ. 55.

³³ *Relación*, φφ. 132v-133r. Οι χαρακτηριζόμενοι ως «zocolantes» και «conventuales» είναι οι Φραγκισκανοί. Οι συνθήκες που οδήγησαν στη σχετικά πρόσφατη (1628) εκδίωξη των Ιησουιτών από την Κωνσταντινούπολη αναλύονται από τον Gunnar Hering, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και ευρωπαϊκή πολιτική, 1620-1638*, μετάφρ. Δημ. Κούρτοβικ, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1992, σ. 206 κ.ε. Η ευμενής αναφορά στη βασιλίτσα της Γαλλίας γίνεται μάλλον επειδή η Άννα η Αυστριακή (1601-1666) ήταν η κόρη τού Φιλίππου Γ' της Ισπανίας. Για τις θρησκευτικές και κοινωνικές εκδηλώσεις στις λατινικές εκκλησίες του Πέραν κατά την εποχή εκείνη βλ. τη βιβλιογραφία που σημειώνει ο Eric Dursteler, «Education and Identity in Constantinople's Latin Rite Community, c. 1600», *Renaissance Studies*, 18/2 (2004), σ. 287-303.

³⁴ Τα τοπογραφικά είχαν αναλυθεί ήδη από τα μέσα του 16ου αιώνα από τον Pierre Gilles (Petrus Gyllius), *De topographia Constantinopoleos*, Lugduni (Λυών), apud Gulielmum Rovillium, 1561. Εξάλλου, η οθωμανική διοίκηση και ιδιαίτερα ο κόσμος του σεραγιού αποτέλεσαν θεματικό άξονα σε όλες σχεδόν τις δυτικές περιγραφές της οθωμανικής Κωνσταντινούπολη. Η προσέγγιση αυτή —που άρχισε από το δεύτερο κιόλας μισό του 15ου αιώνα και συνεχίστηκε ως τις μέρες μας (πρβλ. π.χ. το πολυμεταφρασμένο έργο του Philip Mancel, *Κωνσταντινούπολη, η περιπόθητη πόλη, 1453-1924*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1999, σ. 61-349)—εξελίχθηκε σε κοινό τόπο: Eric Cochrane, *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, Σικάγο, Univ. Chicago Press, 1981, σ. 325-337. Η θεματολογία για το σεράι, που έγινε προσίτη με το έργο του Giovan Antonio Menavino, *I cinque libri della lege, religione e vita de' Turchi e della corte...* (1548, 1551, 1560 κ.ε.), και των συλλογών και των συμπλημάτων τού Francesco Sansovino, κυρίως της *Historia universale dell'origine et imperio de' Turchi*, που εκδόθηκε επανειλημμένα (1564, 1568, 1573, 1582, 1600, 1605, 1654: Luigia Zilli, «Francesco Sansovino compilatore della *Historia universale de Turchi*», στο *L'Europa e il Levante nel Cinquecento. Cose turchesche*, επιμ. Luigia Zilli, Πάδουα, Unipress, 2001, σ. 49-63), χαρακτηρίζει και τα αντίστοιχα ισπανικά έργα, από το *Viaje de Turquía* (σ. 414 κ.ε.) ως τον Gravina, *Descripción*, σ. 96 κ.ε.

Tommaso Alberti και τον Robert Withers³⁵. Ο Παρόντας επιπλέον είχε στη διάθεσή του και ένα πρόσφατα τυπωμένο έργο για την Κωνσταντινούπολη, το *Nuevo tratado de Turquía* του Octavio de Sapiencia³⁶. Έτσι, ερμηνεύονται και κάποια στερεότυπα που υπάρχουν και στο δικό του πόνημα, παρόμοια με εκείνα που συναντούμε και στα αντίστοιχα κείμενα της εποχής³⁷. Εξάλλου, η παραμονή στην οθωμανική πρωτεύουσα του Bon, του Alberti, του Withers και του Sapiencia (αλλά και άλλων Ευρωπαίων που μας άφησαν περιγραφές της) συνέπεσε με την κωνσταντι-νουπολίτικη περίοδο της ζωής του Παρόντα, γεγονός που μπορεί να συνδέεται και με τις πολλαπλάσιες προφορικές πηγές που για «επαγγελματικούς» λόγους είχε αναμφίβολα στη διάθεσή του ο συντάκτης της *Relación*³⁸. Όπως κι αν έχουν τα πράγματα, ο Παρόντας δεν αντιγράφει· απλώς εμπλουτίζει τη δική του σύνθεση με ιδέες ή κάποιες πληροφορίες που ερανίστηκε από άλλους. Υποθέτω ότι στα ερανίσματα αυτά ανήκουν και οι λιγοστές γενικά αναφορές του σε ιστορικά ή μυθολογικά θέματα, οι οποίες μάλιστα γίνονται με τρόπο άστοχο, όπως π.χ. όταν κάνει λόγο για τη λεηλασία από τους Οθωμανούς τού ανακτόρου τού Πριάμου και άλλων μνημείων της Τροίας ή για την «columna Troyana» ή όταν συσχετίζει τα δυο φρούρια Rumili-Hisar και Anadolu-Hisar με την ιστορία της Ηρώς και του Λεάνδρου³⁹.

³⁵ Bruno Basile, «Tommaso Alberti, Ottaviano Bon e il Seraglio del Gransignore», *Filologia e Critica*, 27 (2002), σ. 124-134· πρβλ. και την εισαγωγή του Godfrey Goodwin, *Ottaviano Bon. The Sultan's Seraglio: An Intimate Portrait of Life at the Ottoman Court*, Saqi Books, 1996 (προσιτή στην ελληνική έκδοση του έργου με τίτλο: *Ottaviano Bon, Το Σαράι τον Σουλτάνου. Μια λεπτομερής περιγραφή της ζωής στην οθωμανική Αυλή*, μετάφρ. Δ. Παπαρηγοράκη, Αθήνα, Κέδρος 2005, σ. 13-25). Επισημάνσεις για τον σφετερισμό από τον Withers των χειρογράφων του Bon είχαν γίνει νωρίτερα από τον Warner G. Rice, «*The Grand Signiors Serraglio: Written by Master Robert Withers*», *Modern Language Notes*, 43/7 (1928), σ. 450-459.

³⁶ Θεωρώ, πάντως, απίθανο να γνώριζε το κείμενο για την Κωνσταντινούπολη και το σεράι τού Domenico Hierosolimitano († 1622), το οποίο εξέδωσαν (χωρίς να αναφέρουν τον συγγραφέα του) ο Alfonso Chierici στα 1621 (και 1639) και, με παραλλαγές και προσθήκες, ο Michel Baudier στα 1624· βλ. όσα σημειώνονται στην εκτενή εισαγωγή της σύγχρονης αγγλικής έκδοσης τού έργου (με βάση χειρόγραφο του 1611), *Domenicos Istanbul*, επιμ. Geoffrey Lewis και M. J. L. Austin, Warminster-Wiltshire, Aris & Phillips, 2001, σ. xviii.

³⁷ Από τον Sapiencia άντλησε μερικά στοιχεία των περιγραφών της Κωνσταντινούπολης και ο Diego Galán· πρβλ. Barchino, *Edición crítica*, σ. 599, 600, 601, και Cortés Arrese, «Testimonios», σ. 132.

³⁸ Πάντως, ο Παρόντας δεν γνώριζε το κείμενο του Galán, που παρέμεινε μάλλον άγνωστο μέχρι την πρώτη του έκδοση του 1913: Barchino, *ό.π.*, σ. 12, 15.

³⁹ Πρβλ. *Relación*, φφ. 131r (300 columnas..., las gualas fueron traydas de Troya, con otras muchas piedras del palacio del re Priamo), 131 v (muchas agullas [agujas], como la de Roma, y columnas y entre ellas hay la Troyana, la qual es alta cien varas, toda enstoriada [estoriada]), 133r (da la parte de Grecia hay el castillo de Leandro, y dal Asia el castillo de Era [!], los quales están a la boca del Mar Negro). Η «columna Troyana» προήλθε μάλλον από παρανόηση των παραλληλισμών μεταξύ του κίονα τού Αρκαδίου της Κωνσταντινούπολης με την «columna Trajana» της Ρώμης· βλ. την περιγραφή του Gilles, *De topographia*, σ. 160, 207-211, και αναλυτικές παρατηρήσεις του Giovanni Becatti, *La colonna coelide istoriata. Problemi storici, iconografici, stilistici*, Ρώμη, L'Erma, 1960, σ. 151-264.

Από τα σύγχρονα του τυπωμένα έργα για την Κωνσταντινούπολη πιο προσιτά του ήταν ασφαλώς η ισπανική μετάφραση των επιστολών του Busbecq, που κυκλοφόρησε στα 1610, και, κυρίως, το *Nuevo tratado de Turquía*, που τυπώθηκε εννιά μόλις χρόνια πριν από τη σύνταξη της *Relación*, στα 1622⁴⁰. Ο Παρόντος, πάντως, δεν φαίνεται να συμβουλευτήκε τον Busbecq. Αντίθετα, θεωρώ βέβαιο ότι χρησιμοποίησε το *Nuevo tratado de Turquía*, κι αυτό όχι τόσο επειδή το έργο βρήκε αμέσως μετά την έκδοσή του αξιοσημείωτη απήχηση στην Ισπανία⁴¹, αλλά για περισσότερο συγκεκριμένους λόγους: επειδή ο Παρόντας γνώριζε προσωπικά τον Sapiencia από την εποχή τής παραμονής και των δύο στην οθωμανική πρωτεύουσα. Είναι ενδεικτικό ότι όταν βρισκόταν φυλακισμένος στο Castelnovo (1618), εμπιστεύτηκε στον Σικελό κληρικό να παρουσιάσει στον βασιλικό γραμματέα Agostegui τα έγγραφα και τα συστατικά με τα οποία προσδοκούσε να επιτύχει την απελευθέρωσή του⁴². Ήταν λοιπόν επόμενο να γνώριζε το *Nuevo tratado*, γεγονός που φαίνεται και από τις αναλογίες σε αρκετές φράσεις και, κυρίως, στις θεματικές κυρίως ενότητες των δυο έργων. Πάντως, η αντιστοιχία αυτή είναι εξαιρετικά περιορισμένη: Καταρχήν το πρώτο από τα 28 αρκετά εκτεταμένα κεφάλαια (και χωρισμένα σε μεγάλες και αριθμημένες παραγράφους) του *Nuevo tratado* είναι αυτοβιογραφικό: καταγράφει μόνο τις περιπέτειες και την αιχμαλωσία τού συγγραφέα του. Αντίθετα, όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, ο συντάκτης της *Relación* και η ιδιότητά του αναφέρονται μόνο στον τίτλο και, λακωνικά, στην κατακλείδα της. Εξάλλου, ο Sapiencia αφιερώνει δυο χωριστά κεφάλαια (II, φφ. 7v-15v, XVIII, φφ. 47r-50v) στην περιγραφή της Κωνσταντινούπολης και της Αγίας Σοφίας έναντι ενός ενιαίου και συνοπτικότερου (φφ. 130r-133r) του Παρόντα (με μια μόνο 39στιχη παρεμβολή για την Αγία Σοφία στα φφ. 130v-131v). Επιπλέον, ο Παρόντας, όταν αναφέρεται στα ίδια θέματα, δίνει συχνά διαφορετικά δεδομένα από τον Sapiencia. Ως δείγμα του τρόπου με τον οποίο συντάχθηκε η *Relación*, αλλά και των γλωσσικών της αδυναμιών, παραθέτω δυο αποσπάσματα (φφ. 130r-131 v) από το πρώτο κεφάλαιό της, υποσημειώνοντας

⁴⁰ *Embajada y viajes de Constantinopla y Amasea...*, μετάφρ. από τα λατιν. Steban López de Reta, Pamplona, por Carlos Labayen, 1610.

⁴¹ Το έργο πρόσφερε πραγματολογικά στοιχεία στο πρώτο διήγημα (*La desdicha por la honra*) της συλλογής *Novelas a Marcia Leonarda* του Lope de Vega (1562-1635), που τυπώθηκε το 1624, δυο χρόνια μόλις μετά το *Nuevo Tratado* και μάλιστα στο ίδιο τυπογραφείο της Μαδρίτης («en casa de la viuda de Alonso Martin»)· πρβλ. Mas, *Les Tures*, τόμ. 1, σ. 487-497, και George Camamis, *Estudios sobre el cautiverio en el Siglo de Oro*, Μαδρίτη, Gredos, 1977, σ. 190-192. Απηχίσεις του *Nuevo tratado* και στο γραμμένο γύρω στα 1633 σατιρικό έργο *La Hora de todos* του Francisco Quevedo (1580-1645), βρίσκει η Josette Riandière La Roche, «Quevedo y el Gran Señor de los Turcos: ¿Exotismo o historia?», *Criticón*, 18 (1982), σ. 29-60.

⁴² AGS-E 1881-253 (Castelnovo, 18 Αυγ. 1618: «la inclusa lettera e altre fede che sta in poter de Don Otavio Sapiencia»). Το ταξίδι του Sapiencia στην ισπανική αυλή —για το οποίο σώθηκαν αρκετά έγγραφα στο AGS (π.χ. E 1681, 1682, 1683, χ.α.)— έγινε το Σεπτέμβριο του 1616, έξι μήνες μετά την επιστροφή του από την Κωνσταντινούπολη στην Ιταλία.

και τα σημεία (φραστικά τα περισσότερα) των πιθανών δανεισμών της από το δυσεύρετο (στην Ελλάδα τουλάχιστον) *Nuevo tratado* και κάποιες (θεματικές κυρίως) αναλογίες με άλλα αντίστοιχα έργα της εποχής:

Cap(itul)o primero, en que trata de las grandecas y curiosidades de la ciudad de Constantinopla y de las más notabil(es) cosas que ay en ella.

La ciudad de Constantinopla está situada en el más delicioso lugar que ay en el mundo, y entre dos mares, el uno Mediterráneo y el otro Mar Negro⁴³, que es un golfo de 500 leguas de circuido, en el qual hay muchas ciudades, como Cafá, Tana, Bospero, Sinopi, Varna y otros lugares, a donde se hace algunos galeones y galeras por serv(ici)o del Gran Turco. Dicha ciudad⁴⁴ está puesta en la parte de Tracia y caveca della, en una punta peninsulara en forma de coracón; tiene seys leguas de circuido⁴⁵, torneada de muralla con turiones⁴⁶ echos a la antigua, de materias basas y en alguna parte derivadas, y dala parte de tierra la tiene dobladas con otros tantos fuesos⁴⁷ muy ondos; tiene veynte y cinco puertas, y cada una dellas su nombre, las quales de noche se sieran, y está(n) por guardia de cada una seys y ocho janizeros⁴⁸.

Es poblada en más de 700 mil hombres⁴⁹, los 350 turcos y los 300 cristianos de diversas naciones y los 50 mil judíos, los quales tienen todas las gabelas y duanas del imperio. Tiene de toda suerte de vituallas, que cada día le viene(n) de muchos lugares con vaxeles que

⁴³ Sapiencia, *ό.π.*, φ. 7ν: «El sitio de la ciudad de Constantinopla... uno de los más hermosos que crió naturaleza... en medio de los mares Blanco y Negro». Πρβλ. Galán (Barchino, *ό.π.*, σ. 149): ««Y es la mejor ciudad del orbe». Πάντως, η φράση συνιστά κοινό πια τόπο στα σχετικά κείμενα, ίσως από την πρώτη επιστολή του Busbecq (που πρωτοεκδόθηκε το 1581), όπου σημειώνεται για την τοποθεσία της Κωνσταντινούπολης σε τρεις θάλασσες «iam ad ipsius urbis situm quod attinet, videtur urbi dominaturae facta a natura sedes»: Ogier Ghislain de Busbecq, *Legationis turcicae epistolae quatuor*, Frankfurt/Main 1595, σ. 47. Έναν αιώνα σχεδόν αργότερα ο Ισπανός συγγραφέας Antonio Fajardo y Acevedo συνέδεε την ομορφιά της Κωνσταντινούπολης με τη λαμπρή βυζαντινή της περίοδο: «Esta ciudad en la flor del Imperio Griego fue la más vella y hermosa del mundo»: Bunes Ibarra, «Constantinopla», σ. 267.

⁴⁴ Η έκφραση, που, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, θυμίζει το ύφος υπηρεσιακών εγγράφων της εποχής, χρησιμοποιείται και από τον Sapiencia.

⁴⁵ Sapiencia, *ό.π.*, φ. 7ν: «las murallas tienen de circuito diez y ocho millas (que son seys leguas)· πρβλ. και Galán (Barchino, *ό.π.*, σ. 166: «tiene [la ciudad] diez y ocho millas, que son seis leguas»), Ο συντάκτης του *Viaje de Turquía*, αντλώντας μεγάλο μέρος των πληροφοριών του για την Κωνσταντινούπολη από άλλους συγγραφείς (Luis Gil και Juan Gil, «Ficción y realidad en el ‘Viaje de Turquía’». *Glosas y comentarios al recorrido por Grecia*», *Revista de Filología Española*, 45, 1962, σ. 98-99, 157-160) αναγράφει (σ. 493) «cinco leguas». Στην περιγραφή του Pedro Cubero Sebastian (που επισκέφτηκε την Κωνσταντινούπολη στα 1673) η περίμετρος της πόλης ήταν 12 μίλια: *Breve relación de la peregrinación que a hecho de la mayor parte del mundo*, Μαδρίτη, 1680, σ. 144. Για τις διαφορές στις εκτιμήσεις των ταξιδιωτών για την περίμετρο της Κωνσταντινούπολης, βλ. Mantran, *ό.π.*, σ. 27.

⁴⁶ torreones.

⁴⁷ fossos (fosos).

⁴⁸ Ο Sapiencia, *ό.π.*, φ. 8ν, δίνει διαφορετικά στοιχεία: «todas las dichas puertas, que son treynta y una, y de día están abiertas con guardas de porteros y genizaros,... de noche se cierran sin otra guarda más que la de sus porteros».

⁴⁹ Τα μεγέθη συμφωνούν και με άλλους παρατηρητές της εποχής- βλ. Mantran, *ό.π.*, σ. 44-47.

en un mumento smaltisen⁵⁰ el todo a la orilla del puerto, por que dellas no se paga drecho ninguno. Vienen del Mar Mediterráneo y Mar Negro, y en haviendo mal tiempo da una parte, entra(n) por la otra. El puerto de dicha ciudad tiene quatro [!] leguas de circuito, y en él entra el fiume Chitro⁵¹, y por la mucha cantidad de pescado que ay en él, las mujeres lo pesca(n) de las ventanas, y da una y otra parte del dicho // [130v] puerto está lleno de bajeles, como galeones, que bienen de Allesandria, cargados de aromáticos, legumes⁵², linos y otras cosas, caramusales que bienen de Arcipélago, cargados de trigo, hazeyte, quexo y otras vituarias, otros que bienen dal Mar Negro con pescado y caviales, manteca, corros⁵³ y otras cosas⁵⁴; y más ay baseles de benecianos, franceses, ingleses, olandeses y raguseos, que traen diversidad de mercadurias, y todos estos báseles, por ser el puerto profundo y seguro de cada viente, están con las pruebas⁵⁵ en tierra, sin gastar cavos de ninguna suerte⁵⁶. Dicha ciudad está situada sobre siete colimnas⁵⁷, y en cima de cada una dellas ay una meschita, echas da los emperadores antes de su muerte, y cada una tiene su nombre, y están echas conforme el templo de Salomon; que cada una tiene quatro torres con tres corredores descubiertos sin campanas, y al manecer, medio diay anochecher sale en una dellas un Turco y grida adaltavoz, diciendo en tres muchas estas palabras “Al, lay Chiber”, que llama el pueblo ha hacer oración, entre las cuales dize “Lay, jal, la Meemet resulal la”, que quiere decir “No ay otros Dios, que Dios y Meemet, profeta de Dios”⁵⁸; y más hay otras muchas meschitas, echas de basaes⁵⁹ y otros grandes, fabricadas con mucho edeficio, diferente una de otra, con finísimo marmor pórfido y otras piedras y con ermosísimos claustros y fuentes, las cuales no puede(n) faltar de ellas, porque antes que el Turco entre a hacer sus oracion(nes), su ley manda que se laven, diciendo que así quitan sus pecados. Entre las sobredichas meschitas hay la Iglesia de Santa Sofia, que es la más suntuosa y notabil de todas, la qual a sido fabricada da Justiniano emperador; que es un templo muy grande, quadrado, con la quba altísima, fabricada con mucha || [131r] architettura, encastrada de dentro con finísimos marmor(es), pórfido, agata y otras pedras trasparente(s), y todo el pavimento sustentado de 300 columnas de pórfido finísimas de grande valor⁶⁰, las cuales fueron traydas de Troya con otras muchas piedras del palacio

⁵⁰ Πιθανόν esmaltasen.

⁵¹ Το «Chitro» δεν αντιστοιχεί φωνητικά σε κανόναν από τους ποταμούς που εκβάλλουν στον κόλπο (Alibey και Kagithane) και είναι μάλλον απίθανο ο Παρόντας να μεταγράφει με τον τρόπο αυτόν την αρχαία ονομασία του Alibey (Κύδαρος).

⁵² legumbres.

⁵³ cueros.

⁵⁴ Πρβλ. Sapiencia, *ό.π.*, φ. 14r.

⁵⁵ proas.

⁵⁶ Πρβλ. Cubero Sebastian, *Breve relación*, σ. 144: «lo hazen (el puerto) tan grande que pueden caber en él mil baxeles, y tan seguro, con que los navios de alto bordo lleguen a acostarse a la tierra».

⁵⁷ colinas.

⁵⁸ Οι φωνητικές αποδόσεις της τουρκικής μορφής του «Azaan» («Allah ekber») και «La ilahe illallah Muhammadün resulallah») είναι στα περισσότερα δυτικά κείμενα της εποχής κατά κανόνα λανθασμένες- ο Παρόντας δεν ξεφεύγει από τον κανόνα.

⁵⁹ bajaes.

⁶⁰ Sapiencia, *ό.π.*, φ. 47v: «el pavimento de la yglesia está sobre columnas [!] de diversos máarmo-

*del re Priamo y de otras partes*⁶¹; *el tesado está pintado todo de musayco y en alguna parte también las paredes, quales pinturas son figuras, como de Dios Padres [!], Nuestra Señora, Jesú Christo, Ángeles y Arcángeles y muchos otros santos; y cada vez que los turcos se han puesto para quitar dichas figuras, le(s) ha(n) sucedido muchas disgracias, y el enventor de esto a quedado tovido*⁶² *por esto los turcos dexan dichas figuras*⁶³. *Ay en el ex claustro Nuestra Señora con su hijo Bendito y San Juan, y a los pies está una pila de marmor; donde se dize que en ella Nuestra Señora lavava los panales de Nuestro Señor, donde cada día va(n) muchos cristianos por devoción, y para entrar dan dineros a los turcos*⁶⁴ *y se dice que en dicha iglesia cada sávado se entiende vocas a cantar a la cristiana, y desto se espantan muchos [!] los turcos, diciendo que es grande milagro*⁶⁵; *la qual iglesia, antes que el Turco la tomase, era mucho más grande, y tenia ciento y una puerta(s), y después que la hico su mesquita, ha ocupado muchas della(s) en hazer tiendas y aposentos por sus capellanes, de modo que haora no ha quedado más del susod(ic)ho*⁶⁶; *en la qual cada vendré*⁶⁷ *el Gran Turco va hacer sus oraciones*⁶⁸; *y quando Justiniano emperador mandó hager la dicha iglesia, le hico cobrir de oro, plata y plombo, y stuvo así asta el ano || [131 v]*

1604; y los judíos informados de esto dieron mem(oria)l al Gran Turco, diciendo que, por sser vieja la qubierta de dicha Iglesia, por caridad querían hacerla de nuevo, y esto para quedarse con el oro y plata; así el Gran Turco mandó que la hiziesen, y echa que fue ciertos avisaron al Gran Turco que lo que los judíos haviafn) hecho no era por caridad, si

les, jazpeado todo de porfido, marmol blanco y negro... de alabastro y de otras piedras finísimas transparentes».

⁶¹ Ο Σαπείνεια συνδέει (φ. 8r, 9r) την καταστροφή των μνημείων του Βυζαντίου («de Bizanzium») από τους Οθωμανούς με την Τροία, αλλά με διαφορετικό τρόπο: «llevan la piedra para sus fábricas en Constantinopla, como han hecho de los abrasados de la que fue Troya y de Athenas, que hoy están reducidas a ser bosques, como dize Virgilio... Hizo (ο σουλτάνος Σουλεϊμάν, για να κατασκευάσει το συγκρότημα Süleymaniye) traer columnas antiguas y piedras de gran valor de Athenas y de todas las ciudades destruydas que fueron ricas y famosas». Πρβλ. Gürlu Necipo □ lu-Kafadar, «The Süleymaniye Complex in Istanbul: An Interpretation», *Muqamas*, 3 (1985), σ. 92-117, όπου και μαρτυρίες των περιηγητών. Οι κατηγορίες των ξένων παρατηρητών για τις καταστροφές των αρχαίων μνημείων από τους Οθωμανούς είναι συχνότατες· Amanda Wunder, «Western Travelers, Eastern Antiquities, and the Image of the Turk in Early Modern Europe», *Journal of Early Modern History*, 7/1-2 (2003), σ. 89-119.

⁶² tullido.

⁶³ Πρβλ. Galán (Barchino, *Edición crítica*, σ. 159: «aquellas pinturas que hoy se conservan, por no haberlas querido borrar los turcos») και Cubero Sebastian, *ό.π.*, σ. 147-148.

⁶⁴ *Viaje de Turquía*, a. 432b: «siempre tiene su guarda de genicaros a las puertas, los quales por dos reales que les dan dexaran entrar a los que quisieren, sin pena».

⁶⁵ Στον γνωστό ελληνικό θρύλο το επεισόδιο περιορίζεται στο Μεγάλο Σάββατο: Νικόλαος Πολίτης, *Μελέται περί τον βίου και της γλώσσης τον ελληνικού λαού. Παραδόσεις*, Αθήνα, Εργάνη (φωτοτ. ανατ. της έκδ. του 1904), 1965, τόμ. 1, σ. 25-26, αριθ. 41, τόμ. 2, σ. 687-688.

⁶⁶ Πρβλ. Wunder, *ό.π.*, σ. 101. Για τις οθωμανικές αντιλήψεις για το μνημείο: Gürlu Necipoglu, «The Life of an Imperial Monument: Hagia Sophia after Byzantium», *Hagia Sophia from the Age of Justinian to the Present*, επιμ. Robert Mark και Ahmet \$. Çakmak, Νέα Υόρκη, Cambridge Univ. Press, 1992, σ. 195-225.

⁶⁷ viernes.

⁶⁸ *Viaje de Turquía*, σ. 430: «adonde el Gran Señor va todos los viernes a su oración».

*no por ganar el oro y plata; así el Gran S(ignor)e mandó no tan solamente que quitasen a los judíos el oro y plata, ma mucho mas, y la hizo cubrir a sus costas*⁶⁹.

Entrando en dicha ciudad por la parte del Mar Mediteraneo, dentro de las murallas, ay siete torres redondas muy altas, cobiertas de plombo, sin ventanas, con algunos respiradores, donde Justiniano emperador tenía sus tesoros, y haora el Gran Turco tiene los esclavos de mucho rescate; y mas hay muchas agujas⁷⁰, como la de Roma, y columnas, y entre ellas hay la Troyana, la qual es alta cien varas, toda enstoriada⁷¹, y por los muchos años que tiene está atada con hierros para que el viento y agudo no la deriva⁷²; lezo⁷³ media legua de dicha columna hay el quartier de los janizeros, llamado en lingua turchesca “Janizeri odalari”⁷⁴, donde están obligados todos los janizeros que se halla(n) en Costantinopla alozar⁷⁵ en aquel lugar, excepto los viejos y casados, que han havido licencia de casarse, porque las obligaciones dellos es de no casarse sin licencia, la qual no alcanzan, si no aquellos que han servido muchos años a la gerra.

Ο τρόπος με τον οποίο εκθέτει ο Παρόντας τις πληροφορίες του είναι λιτός, αφαιρετικός και καθόλου συναισθηματικός. Η αποστασιοποίηση αφορά και τις σποραδικές (και μάλλον αδιάφορες) αναφορές του στους χριστιανούς υπηκόους τού σουλτάνου (στις οποίες, σε αντίθεση με τον Sapiencia, δεν υπάρχουν ιδιαίτερες νύξεις για τους Έλληνες). Είναι ενδεικτικό το ακόλουθο απόσπασμα για το παιδομάζωμα (devşirme) και τους γενιτσάρους και σπαχήδες:

El Gran Turco cada tres años toma la décima per todo l 'imperio y embía comensario en Levante y Ponente, para que da todos los hijos de cristianos a él súbditos le dan el primo jénito, los quales traen en Costantinopla y los repartan en seys partes: la primera y los

⁶⁹ Για την υπόθεση αυτή ο Παρόντος είχε άμεση γνώση, αφού το 1604 ζύσσε ακόμα στην Κωνσταντινούπολη. Το ίδιο συνέβη και με τον Sapiencia, ο οποίος όμως την παρουσιάζει (φφ. 48v) διαφορετικά: «Pero en mi tiempo la codicia de unos ludios descubrió que la cubierta que estava sobre esta imagen (reputada hasta entonces por de plomo) tenía mucha liga de plata, y assí ofrecieron al Gran Turco treynta mil cequies de oro por ella, obligándose a reacerla en la forma que estava, pero de plomo. El bárbaro codicioso lo concedió, y entonces se quitó aquella tan peregrina figura de Dios, con general llanto y desconsuelo de los Christianos, que vieron y oyeron tan inorme atrocidad».

⁷⁰ agujas.

⁷¹ estoriada.

⁷² Πρβλ. Sapiencia, *ό.π.*, φφ. 9r, 9v: «Y dellas [columnas] la más principal es de marmol y está en una piafa que llaman Aurethbazar (mercado de mugeres), la cual columna [!] llamamos nosotros ‘la colima historiar, por estar dibuxada en ella, de alto a baxo, la historia de una gran victoria que ganó el emperador Arcadlo... y es altísima... En la plaça mayor, que llaman Admeydan (plaça de cavallos)..., está una aguja, como la de Roma». Οι αναφερόμενες πλατείες είναι οι Avretpazar (στον Ξερόλοφο) και Atmeydan (στον βυζαντινό Ιππόδρομο).

⁷³ lejos.

⁷⁴ yeniçeri odalari.

⁷⁵ alojar.

más ermosos y bien nacidos guarda por pajes del Gran S(eño)r; que se llama(n) icoglan⁷⁶, destos viene a salir los govemadores y generales; la segunda son aquellos que trae(n) la comida a las mensa(s) dentro en el serado, que se llama(n) ceciniri⁷⁷; la tercera son los cogos y otros que hacen las cosas dulces, que se llaman asci⁷⁸ la quarta es aquellos que tienen a cargo de cerrear⁷⁹ llena y otras cosas necesarias a la cocina del serado, se llaman baltazi⁸⁰ la quinta para que lavorar en los jardines || [138r] del serallo, que se llaman bustangi⁸¹ y la sesta y última parte son los que embían en las fábricas del Gran Turco, que se llaman azamoglan⁸². Todos estos pueden venir a sser janiçaros, y de janiceros espay y de grado en grado conforme sus merecimientos⁸³.

Τα χαρακτηριστικά αυτά τα βρίσκουμε και στα τρία μικρά κεφάλαια που είναι αφιερωμένα στο σεράι, το χαρέμι και τις «donzellas por servicio del Gran Turco» (φφ. 136r-137r): Ο τρόπος ή και κάποιες διάσπαρτες φράσεις τού κειμένου δείχνουν ότι ο Παρόντας είχε μπροστά του και το τμήμα τού *Nuevo tratado*, που αναφέρεται επίσης στις «mugeres de Palacio»⁸⁴. Αλλά και πάλι δεν έχουμε αντιγραφή: ο συντάκτης της *Relación*, ακόμα και όταν στην παράθεση των πληροφοριών του ακολουθεί την ίδια σειρά με τον Sapiencia, περιγράφει με διαφορετικό τρόπο τις καθιερωμένες διαδικασίες που οδηγούν στην τελική επιλογή τής συζύγου ή των παλακίδων του σουλτάνου⁸⁵. Οι περιγραφές, πάντως, των διαδικασιών αυτών γίνονται και στα δυο κείμενα χωρίς τους «εξωτικούς» χρωματισμούς ή κάποιες σκανδαλιστικές λεπτομέρειες που συναντούμε σε άλλα ανάλογα κείμενα της εποχής⁸⁶.

⁷⁶ iç-oğlan.

⁷⁷ çeşnigirbaşı.

⁷⁸ aşçi.

⁷⁹ serrar.

⁸⁰ baltaci.

⁸¹ bostanci.

⁸² acemi-oğlan. Ας σημειωθεί ότι ο Bon, *Σαράι*, σ. 71-79, τους αφιερώνει ολόκληρο κεφάλαιο.

⁸³ Μερικές από τις ομάδες αυτές των γενιτσάρων τις βρίσκουμε και στο *Viaje de Turquía*, σ. 416-417 (που προέρχονται όμως εν μέρει από τον Κωνσταντινουπολίτη Θεόδωρο Σπανδούνη: Teodoro Spandugino Cantacuscino, *Dell'origine de principi turchi et de costumi di queda natione*, τόμ. 2, Φλωρεντία 1551, σ. 109-110). Πρβλ. Sapiencia, *ό.π.*, φφ. 23r, 23v, 33r: «El Gran Turco tiene en palacio quatro casas de muchachos renegados, hijos todos de christianos, unos cautivos, otros dezmadados de los griegos, que los llaman yzolanos... les suelen dar ordinariamente muchos palos por pequeña ocasión,... en las plantas de los pies, tratándolos peor que a esclavos; y como la mayor parte son hijos de christianos, si pudieseen, se huyrían... Los genízaros antiguamente todos eran hijos de christianos, dezmadados de los griegos de la parte de Europa, que llaman Rumelia, donde salen valerosísimos soldados. Pero agora no se guarda».

⁸⁴ Sapiencia, *ό.π.*, φφ. 22v-23v.

⁸⁵ Πρβλ. Bon, *ό.π.*, σ. 55-70.

⁸⁶ Πρβλ. Leslie Pierce, *The Imperial Harem*, Νέα Υόρκη, Oxford Univ. Press, 1993, σ. 101 κ.ε., και Merle, *Le miroir ottoman*, σ. 193-196. Επανεκτιμήσεις τού φαινομένου στην Reina Lewis. *Rethinking*

Εκεί που ο Παρόντας εγκαταλείπει το υπηρεσιακό ύφος για να δώσει με περισσότερη ζωντάνια τις πληροφορίες του είναι τα τμήματα της *Relación* που περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο ο Μεχμέτ Γ' (1595-1605) έδωσε εντολή να εκτελεστεί ο πρωτότοκος γιός του⁸⁷ και, ακόμα περισσότερο, οι δραματικές συζητήσεις ανάμεσα στον σουλτάνο και τους συμβούλους του για τα αίτια των αλλεπάλληλων ηττών στις αναμετρήσεις των σουλτανικών στρατευμάτων με τους αντάρτες «Τζελαλίδες» της Μικρής Ασίας (*Natolia*)⁸⁸

Y avendo entendido esta nueva el Gran Turco y estando con esta pesadumbre y veendo que las rentas de la Natolia no le acudía(n), y estando muy confuso el primer jénito, que, después de sus días, había de ser emperador, aconsejado de su madre y con mala intención, dixo al padre: “Que es lo que a V(uest)ra Grandeça da cuidado, que hay en este mundo que V(ues- tra) Mag(esta)d no alcanza?” El padre le respondió: Lo que los reveldes había(n) echo en los campos, que había enviado», y él, entendiendo que el padre le habría enviado en esta ocasion y que, saliendo vencedor, le nombreria por rey y señor de todo aquel reyno, lo propuso esta(s) razones: ““Como es posible, o Gran S(eño)r, que estando yo bueno, tenga esta ciudad, embiame a mi que por la ley, que sustentí de hazer lo que devo a ley de quien soy, y pues la gerra que tuviste con el emperador no te le pussiste devaxo, no es justo que haora esta [!] canalla te dé pesadombre, embiame a mi, Gran S(eño)r, que yo me offeresco⁸⁹ darte la caveca de todos estos en las manos Haviendo el rey entendido de criados, a quien(es) el hijo había confiado su mala yntención, con grande furia le dixo muy feas palabras y al punto le hizo poner preso, donde le tuvo tres meses, y olgándose un día en su quarto con sus pajes, nanos y mudos, mirando el hijo que su p(ad)re estava contento, consesado⁹⁰ da la madre salió dal aposento y se fue a echar a sus pies, y viéndole le dió con el vie(n)⁹¹ y a los mudos hiso señal le haogasen, || [145v] y ellos lo pusieron por obra adelante sus hojos; y luego mandó que ningún grande lo acompañase a su entierro, y que le llevasen a enterar adonde la

Orientalism: Women, Travel and the Ottoman Harem, New Brunswick, Rutgers Univ. Press, 2004.

⁸⁷ *Relación*, φφ. 145r-145v. Στο κείμενο (όπου, ας σημειωθεί, δεν αναφέρεται η μαζική δολοφονία των 19 αδελφών του Μεχμέτ Γ') ο «primer jénito» δίνεται χωρίς όνομα και χρονολογία. Υποθέτω ότι πρόκειται για τον Μαχμούτ (1582-1603), που εκτελέστηκε μαζί με τη μητέρα του (Fülane Haseki) στις 7 Ιουνίου 1603. Το ίδιο είχε συμβεί έξι χρόνια νωρίτερα και με τον δευτερότοκο Σελίμ (1585-1597): A. D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Oxford, Clarendon Press, 1956, σ. 10, 31, 169. Συνεπώς, ο άλλος γιος του σουλτάνου, που γεννήθηκε το 1590 και τον διαδέχτηκε ως Αχμέτ Α' (1603-1617), δεν ήταν, όπως αναφέρει μεταξύ άλλων λαθών ο Παρόντας (φ. 146v), «segundo jénito», αλλά τρίτοτοκος (και από άλλη μητέρα).

⁸⁸ Για τις αλλεπάλληλες αυτές ανταρσίες (Celalı ayaklanmalari), που κράτησαν ως τα μέσα σχεδόν του 17ου αιώνα, βλ. την ανάλυση της Karen Barkey, *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization*, Ithaca, Cornell Univ. Press, 1994, σ. 141 κ.ε., 189 κ.ε. Στην περίοδο που μας απασχολεί αναφέρεται η μονογραφία του William J. Griswold, *The Great Anatolian Rebellion, 1000-1020/1591-1611*, Βερολίνο, Klaus Schwartz Verlag, 1983.

⁸⁹ ofresco (ofrezco).

⁹⁰ aconsejado.

⁹¹ bien;

más jente plevea; y ecudiendo⁹² cada día jente a quesarse de los reveldes y que quando él no remediase ellos busquarían quien lo haría, hijo llamar todo el Cons(ej)o para dar órden que los janiceros y espay(s) fuesen contra ellos, y en mismo punto se revelaron tanto el uno como el otro y hizieron serar las Puertas de la ciudad de Constantinopla, y se p(res)entaron todos y se fueron al serallo y hizieron llamar el rey, el qual saviendo el alvoroto que estos havian echo, salió en el Con(sej)o, acompañado de sus grandes y sentado en su silla a todos le(s) preguntó que era su dimanda⁹³ a lo que le respondieron: “Señor, si eres nuestros [!] rey, hazenos justicia, y si no, nosotros buscheremos quien nos la haga”. El rey mirando la resolución de esta jente sin alteración ninguna les volvió a preguntar que era la occasion. Le respondieron: “Señor, no te espantes que en la Natolia sete⁹⁴ ayan⁹⁵ revelados, que estos que te están adelante su presentia han sido la causa como de la perdigión de tus tierras y nuestras personas; porque te fias dellos y entiendes se nos pagan nuestros sueldos y estamos moviendo, y la estrema necesidad nos ha constrengido de hazer esto, porque te usurpan y quitan todas las rentas. Dan y quitan officios a quien le parece por enterés; y ansi, Señor, te suplicamos nos hagas justicia, y nos des sus cavecas. El rey oyendo esto se alteró un poco, por que quisiera remediar por otro camino, más no pudo ni fue en su mano haún que se los pidió a todos. Y assi les dixo que mirasen quien(es) eran, y fueron || [146r] nombrando. Y el primer que nombraron fue a su madre que la embiase a Andrenopla, por que era causa ella de quitar y poner officios por el enteres⁹⁶.

Παρ’ όλα αυτά, η πλειονότητα των πληροφοριών του Παρόντα έχουν στρατιωτικό χαρακτήρα: Στα φύλλα π.χ. 147r-147v αφιερώνει 36 στίχους με τα ονόματα, την εθνική καταγωγή, την ηλικία και τις αρμοδιότητες όλων των ανώτερων αξιωματούχων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αρχίζοντας από τους βεζίρηδες (με τις διαβαθμίσεις τους και αναφορές για τις σχέσεις τους με τον σουλτάνο) και καταλήγοντας στον καπουδάν πασά και στους επιμέρους διοικητές ναυτικών μονάδων (σημειώνοντας και τον αριθμό των σκαφών που διοικούσε ο καθένας). Τελικά, φαίνεται ότι ο κύριος στόχος της *Relación* ήταν να δείξει τις αδυναμίες των στρατιωτικών δυνάμεων των Οθωμανών και κυρίως τού στόλου τους (πράγμα άλλωστε που ενδιέφερε τους Ισπανούς)⁹⁷. Γι’

⁹² acudiendo.

⁹³ domanda.

⁹⁴ siete.

⁹⁵ áyan.

⁹⁶ Για την πολυπραγμοσύνη της μητέρας του σουλτάνου, Safiye (†1605), βλ. Pierce, *ό.π.*, σ. 93 κ.ε. Τον κύκλο των ανθρώπων της Safiye, κυρίως εκείνων που συνδέονταν με τη Βενετία, εξετάζει η María Pia Pedani, «Safiye’s Household and Venetian Diplomacy», *Turcica*, 32 (2000), σ. 9-32.

⁹⁷ Η υποτίμηση της οθωμανικής ναυτικής ισχύος εντάσσεται στην επιχειρηματολογία όσων προσπαθούσαν να πείσουν τους χριστιανούς ηγεμόνες να επιχειρήσουν με το στόλο τους την «ανακατάληψη» της Κωνσταντινούπολης, ήδη από τα μέσα του 16ου αιώνα- για μερικές ενδεικτικές περιπτώσεις βλ. Ι. Κ. Χασιώτης, «*Marchar contra Constantinopla: Η Κωνσταντινούπολη στη σταυροφορική φιλολογία του 15ου, 16ου και 17ου αιώνα*», *Constantinopla. 550 años de su caída. Κωνσταντινούπολη. 550 χρόνια από την Άλωση*, επιμ. Ε. Motos Guirao - Μ. Morfakidis Filactós, τόμ. 3, Γρανάδα, Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, 2007, σ. 15-34.

αυτό άλλωστε η λακωνική κατακλείδα του κειμένου συνιστά μια γενική εκτίμηση για τις 80 περίπου ετοιμοπόλεμες γαλέρες που ουσιαστικά ήταν σε θέση τότε να διαθέσει σε περίπτωση πολέμου ο σουλτάνος Μουράτ Δ' (φ. 147ν, στίχ. 12-29):

Advertiendo que este numero manca, se puede juntar por causa que parte dellas embian al Mar Negro, otras para que acompañan la caravana que venia de Alessandria, y algunas dellas no se mueven destos lugares y la(s) más dellas son mal armadas de infantería y jente de ramo por falta de esclavos. No hago mención de las galeras de Ververia, a causa que nunca se juntan con el jeneral del Gran Turco. Vaseles de alto bordo no ay otros que cinco o seys, que son aquellos que llaman galeones de las sultanas, que no sirven ha otra cosa queyry bol- verr de Alesandria con mercadurias; caramusales y saichas hay infinitas, enpero estos no son vasos de gera sino para carear granos y otras vituarias para Cost(antinop)ía y otras partes. Que es lo que me ha parecido más corioso de hctzer saver a V(uestra) S(eñoría) con remitirme a mejor juyeio de otras personas.

Από τα δείγματα της *Relación* που παρουσιάσαμε ως τώρα προκύπτουν μερικά συμπεράσματα. Καταρχήν ο συντάκτης της, που δεν είχε φιλολογικές φιλοδοξίες, δεν επιχείρησε κανέναν γλωσσικό ή περιγραφικό εξωραϊσμό, σαν αυτόν που συναντούμε συχνά στα ταξιδιωτικά κείμενα της εποχής. Το γεγονός επίσης ότι το έργο αυτό δεν προέρχεται από διπλωμάτη ή επίσημο κρατικό απεσταλμένο το απομακρύνει και από τις συνηθισμένες πολιτικές σκοπιμότητες που χαρακτηρίζουν τις περισσότερες επίσημες εκθέσεις της εποχής για την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο Ιερώνυμος Παρόντος, εξάλλου, δεν θέλησε να καταγράψει τις προσωπικές του εμπειρίες από τη ζωή του στην Κωνσταντινούπολη ή και από τις επαγγελματικές του μεταπτώσεις και περιπέτειες (όπως έκανε π.χ. ο Sapiencia)· γι' αυτό και η «Εκθεσή» του δεν περιέχει τις περιγραφές που βρίσκουμε στα κείμενα αιχμαλωσίας, τα οποία, παρά την αμφίβολη αντικειμενικότητά τους, αποτελούσαν επί δεκαετίες στη χριστιανική Δύση τις βασικές πηγές πληροφοριών για την οθωμανική Ανατολή. Αλλά και η ελληνική καταγωγή του δεν φαίνεται να τον επηρεάζει, αφού, όπως αναφέρθηκε, είχε απομακρυνθεί από τον ελληνορθόδοξο κόσμο της Ιταλίας. Με τα δεδομένα αυτά μπορούμε να θεωρήσουμε την *Relación* ως ένα ενδιαφέρον κείμενο για δυο τουλάχιστον λόγους: επειδή οι πληροφορίες της προέρχονται (με όλα τα αναπόφευκτα λάθη) «από πρώτο χέρι» και, το κυριότερο, επειδή ο τρόπος με τον οποίο ο συντάκτης της προσεγγίζει τον οθωμανικό κόσμο εμφανίζεται σε μεγάλο βαθμό αποστασιοποιημένος από τις καθιερωμένες γραφειοκρατικές ή ιδεολογικές προδιαγραφές.